УДК 808.05:811

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1\(6\)-132-140](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1(6)-132-140)

Гончаренко-Закревська Наталія Валеріївна кандидат педагогічних наук, доцент, зав. кафедри іноземних мов, факультет міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, проспект Відрадий, 4, корп. 7, м. Київ, 03058, тел.: (067) 656-29-97, <https://orcid.org/0000-0002-4393-9750>

Дюканова Ніна Михайлівна доцент, доцент кафедри іноземних мов, факультет міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, проспект Відрадий, 4, корп. 7, м. Київ, 03058, тел.: (066) 404-53-53, <https://orcid.org/0000-0001-7192-2705>

Петровська Надія Максимівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладу, факультет міжнародних відносин, Волинський національний університет ім. Лесі Українки, проспект Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел.: (050) 733-44-34, <https://orcid.org/0000-0002-8028-1847>

ОРГАНІЗАЦІЙНІ І ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕРАКТИВНОГО ПІДХОДУ ПРИ ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

1.

Анотація. Обговорено інтерактивний підхід до формування іншомовної комунікативної компетенції, який призводить до трансформації рольових характеристик суб'єктів освітнього процесу і до збагачення поширених методичних практик. Стверджено, що сучасна комунікативна парадигма пов'язана з умінням вчити і вчитися і, що існує єдність і взаємозв'язок між комунікативним і професійним компонентами при підготовці кадрів у вищій школі. Розрізнено інтерактивну освіту як режим і стиль викладання, що демонструє викладач (Interactive teaching), а також режим і стиль навчання, що практикує студент (Interactive learning). У статті проаналізовано переважно колективні форми навчання студентів в аудиторії. Інтерактивний підхід до викладання іноземної мови часто потребує вдосконалення наявних матеріалів і їх адаптації під рівень індивіду чи групи. Організаційні моменти інтерактивної освіти і розвитку ключових компетенцій репрезентують контент-менеджмент, статусно-рольовий менеджмент і тайм-менеджмент. Розглянуто також питання психологічної готовності студентів до іншомовної комунікації в рамках даного підходу. Лінгвістичну складову інтерактивного навчання характеризують горизонти формування риторичних готовностей мовної особистості. В сучасному освітньому дискурсі інтерактивне навчання часто асоціюється з інформаційними (цифровими) технологіями, що є не завжди коректним.

Автори критикують примітивну інтерпретацію інтерактивності, яка нерідко зводиться до образу дигітального тестування і обґрунтовують взаємозв'язок між інтерактивністю і творчістю.

Ключові слова: критичний аналіз сучасного освітнього дискурсу, дигітальне навчання, інтерактивність, інтерактивне навчання, співтворчість.

Honcharenko-Zakrevska Nataliia Valeriivna Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of Foreign Languages chair, head of the Chair of Foreign Languages, Department of International Relations in National Aviation University, Vidradnyi Avenu, 4, Building 7, Kyiv, 03058, tel.: (067) 656-29-97, <https://orcid.org/0000-0002-4393-9750>.

Diukanova Nina Mykhailivna Docent of Foreign Languages Chair, docent of the Chair of Foreign Languages, Department of International Relations in National Aviation University, Vidradnyi Avenu, 4, Building 7, Kyiv, 03058, tel.: (067) 656-29-97, <https://orcid.org/0000-0001-7192-2705>.

Petrovska Nadija Maksymivna Candidate of Philological Science, docent of Foreign Languages and Translation Chair, Department of International Relations in Lesia Ukrainka Volyn National University, Voli Avenue, 13, Lutsk, 43025, tel.: (050) 733-44-34, <https://orcid.org/0000-0002-8028-1847>.

ORGANIZATIONAL AND LINGUO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERACTIVE APPROACH TO FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

Abstract. The article describes Interactive Teaching and Learning approach to the EFL communicative competence formation, ensuing transformation of the roles and dispositions of the educational process subjects due to enrichment of classroom methodological practices. It is stated that the up-to-date communicative paradigm relates to the ability to teach and to learn and that there exists an accord and interrelation between the communicative and the professional components while preparing students at a University. There is a difference between the *Interactive teaching* as a regime and a style, demonstrated and made a practice of a teacher, *Interactive learning* also made a practice of a student. The article considers primarily the collective forms of students' studying in classrooms. The interactive approach to the studying of a foreign language often requires the improvement of the available materials and their adjustment to the individual's or the group's level. The organizational issues of the interactive education and the development of the key competences include the content-management, the status-role management and the time-management. The issues of the psychological readiness of students to the foreign language communication within this approach are tackled. The linguistic

didactics component includes formation of rhetorical readiness of the communicator. In the up-to-date educational discourse the interactive teaching and learning are often associated with the information (digital) technologies which is not always correct. The over-simplified concept of interactivity is criticized. The article substantiates the interrelationship of interactivity and creativity.

Keywords: critical analysis of educational discourse, digital training, interactivity, interactive teaching and learning, co-creativity.

Постановка проблеми. Згідно з «Національною стратегією розвитку освіти в Україні», зусилля науково-педагогічних працівників мають бути націлені на розвиток компетенцій людини як суб'єкта праці. Йдеться про професійні якості і ціннісні установки студентів, про їх вміння знаходити спільну мову з керівництвом, колегами, клієнтами і іншими агентами впливу, вирішувати конкретні завдання і досягати професійних цілей. При цьому наголошується про єдність і взаємозв'язок комунікативного і професійного компонентів при підготовці кадрів. Компетентністний підхід до освіти є дещо більшим, ніж формування набору необхідних для професійної діяльності компетенцій, бо йдеться про розвиток і виховання особистості студента у взаємодії з викладачем [1, 5, 8, 11, 15].

Аналіз останніх досліджень. Різними аспектами компетентнісного підходу і інтерактивного навчання як його складової займалися Богатирев А. А., Гончаренко-Закревська Н. В., Гончарова В. Б., Гричановська Т. М., Зимня І. А., Кон А., Корніяка О. М., Кирикилиця В. В., Мачинська Н. Г., Тихомірова А. В., Фіцула Н. М., Grice Н. Р. та ін.

На думку О. М. Корніяка, комунікативна компетенція реалізує в процесі сумісної діяльності три функції: *комунікативну, перцептивну і інтерактивну*. Перша полягає в адекватному сприйнятті інформації і відповідній реакції неї в усній чи письмовій формі. Соціально-перцептивна функція характеризується здатністю збагнути психологічну сутність співрозмовника, проявляючи емпатію і толерантність. Нарешті, інтерактивна функція пов'язана із здатністю і вмінням організувати і регулювати взаємодію з співрозмовником і впливати на нього [5, с. 100].

Інтерактивний підхід до навчання припускає створення педагогічних умов для самостійного індивідуального чи здебільшого колективного пошуку студентами коректних висновків і рішень. Це пов'язано з розробкою відповідних навчальних матеріалів і так званим «контент-менеджментом». Ця концепція репрезентує управління навчальним матеріалом і коректними інформаційними потоками, статусно-рольовий менеджмент і тайм-менеджмент.

Інтерактивний підхід нерідко критикують за надмірну примитивізацію і стандартизацію способу мислення і розуміння предмету студентами [10]. Проте в цих випадках останні є жертвами не цифрової педагогіки, а певної методичної обмеженості викладача і тих не завжди коректних педагогічних

установок, які превалюють в системі освіти. В чинній системі освіти інтерактивні методичні матеріали і розробки часто використовувалися як засоби контролю і примусу щодо навчання, а не як засіб самоорганізації і самовдосконалення особистості [8].

Викладення основного матеріалу. *Мета* нашої роботи – проаналізувати зміст і термінологію концепції *інтерактивної освіти* і проблеми її застосування в аудиторній роботі.

При цьому автори ставили перед собою такі *завдання*:

- розглянути організаційні аспекти інтерактивного навчання;
- виявити психолінгвістичні аспекти інтерактивного навчання;
- охарактеризувати поняття «інтерактивний викладач»;
- охарактеризувати поняття «інтерактивний студент»;
- зробити критичний аналіз деяких термінів стосовно цієї

концепції.

Комунікативна парадигма в освіті пов'язана з вмінням навчатися і є основою самостійності і конкурентоспроможності студента. Вона оптимально реалізується лише тоді, коли їй забезпечено місце і час на занятті. При цьому йдеться не лише про кількість часу на запитання і відповіді, але й про якісний бік комунікації під час навчального процесу, який є формалізований у відомому принципі кооперації Г. П. Грайса [17].

Комунікативний потенціал особистості має три складові: 1) *комунікативні властивості* особистості, які визначають потребу у спілкуванні, 2) *комунікативні здібності*, тобто прояви ініціативи у спілкуванні і 3) *комунікативна компетентність*, що виражається у знанні відповідних норм і правил спілкування, які функціонують в межах певної культури [11].

У сучасному освітньому дискурсі інтерактивне навчання часто асоціюється з інформаційними і/або цифровими технологіями. Проте коли здобувач освіти користується смартфоном для навчальної інтеракції, то він міркує у термінах кнопок, стрілок, завдань, тактики і швидкості реагування. Педагог, у свою чергу, часто називає інформацією і бази даних, і джерела, самі дані і їх суб'єктивну інтерпретацію, нехтуючи обмін думками, почуттями, оцінками і побудову певних людських стосунків між викладачем і студентом.

Інтеракція розглядається тут не як якась окрема ознака активності студента на занятті, а як джерело прирощення і збагачення досвіду іншомовної комунікації і мета-комунікації (*рефлексії*), яка містить певні мовні, прагматичні, аксіологічні, культурні і комунікативні компоненти [2, 3, 12, 16].

Під інтерактивністю розуміють не просто навчання «у взаємодії», але навчання «через взаємодію». При цьому з усіх навчальних дисциплін іноземна мова займає унікальне положення, оскільки дозволяє студенту розмовляти з іншими про себе. Інтерактивне навчання іноземній мові створює для педагога особливі умови щодо конструювання, саморозкриття і самовдосконалення людини через спілкування. Воно дозволяє відпрацьовувати досягнення вербальних і невербальних прагматичних цілей з урахуванням стандартів і

обмежень цільової іншомовної комунікативної культури [12, 14].

Розрізняють інтерактивне навчання як режим і стиль навчання, що практикує і демонструє викладач (англ. Interactive Teaching), також режим і стиль навчання, що практикує студент (англ. Interactive Learning). В останньому випадку передбачається активний процес навчання з докладанням чималих зусиль [6, 10, 13].

Наш погляд, на питання впровадження і актуалізації принципів інтерактивного навчання є одним з декількох можливих. При цьому автори вважають за необхідне критично ставитися до у першу чергу тих термінів і понять, які вже встигли перетворитися на кліше сучасного освітнього дискурсу. Критичному осмисленню інноваційних процесів в цій сфері перешкоджає тенденція до зверхнього розуміння і тлумачення таких понять, як *інтерактивність*, *рефлексія*, а також *зміст* і *результати* інтерактивного навчання.

На разі методична установка на заучування зразків англійських висловлень, кліше і дрібних правил сприяє розвитку системи інтерактивних мовних тренажерів і тестів. У центрі власне інтерактивного підходу до навчання є готовність студента до навчання у діалоговому режимі [10]. Перехід «*від тесту до квесту*» – це передусім побудова діалогу людини, що говорить і людини, що слухає, в мовному дискурсі, і його важливим компонентом є мета-комунікативна рефлексія [10, сс. 84, 100, 243, 341, 439]. Це дозволяє не тільки застосовувати набуті навички і вміння у комунікативному контексті, але й сприяти підвищенню удосконалення щодо *іншомовної риторичної підготовки* студента.

Ми аналізуємо риторичну діяльність як планомірну і активну реалізацію соціалізації мови і мовлення, що сприяє інтелектуальному і соціальному розвитку особистості людини. Вона охоплює досвід мислення, спілкування, самоактуалізації власних комунікативних і соціальних дій і взаємодій. *Рефлексія* як «діяльність над діяльністю» виступає тут не як додаток до методики, а як повноправне джерело досвіду, тобто вміння спостерігати, робити і обґрунтовувати висновки і припущення. Вона є шлях і спосіб формування особистості людини і ресурс розвитку досвіду, діяльності і комунікації [8, с. 636].

Наприклад, за сучасних умов широкого доступу до текстів на англійській мові недоцільно вимагати в мовних групах рівня механічного заучування чужих діалогів замість складання власних, у тому числі у жанрі імпровізації. При цьому використання кліше і грамотна побудова фраз не повністю забезпечує готовність студента до реальної бесіди, для якої притаманні стратегічний план організації і відповідні статусно-рольові місії.

Відповідно зростає потреба у механізмах і технологіях залучення студентів до творчості. При цьому «гра» як джерело залучення і до активізації навчальної активності ми трактуємо широко, в тому числі і як застосування різних прийомів управління процесами (наприклад, 'unlocking' – розробка

винагород за коректні дії студента).

«Інтерактивний» викладач. У нашій роботі йдеться про колективне навчання у формі практичного заняття. Теорія колективного навчання органічно вписується у таку форму організації освітнього процесу, як практичне заняття, яке значною мірою забезпечує відпрацювання умінь і навичок, розвиток логічного мислення, вміння аналізувати явища, узагальнювати факти, що сприяють регулярній і планомірній самостійній роботі у процесі вивчення іноземної мови (15, с. 187). Для забезпечення психологічних і педагогічних умов ефективності наявних інтерактивних навчальних матеріалів сучасному викладачеві доводиться їх істотно доопрацьовувати, додатково мотивувати студентів до спілкування і супроводжувати його з урахуванням соціокультурних, вікових, індивідуальних і групових особливостей студентів. Ані електронні інтерактивні модулі, ані дайси не є інтерактивними засобами навчання самі по собі, – вони стають ними лише в процесі навчання, якщо дотримуються низки комунікативних і педагогічних умов.

Баланс між віртуальним і реальним навчальним процесом, відповідні методичні матеріали, формування готовності студента до самоорганізації виступають як джерела ефективності інтерактивних матеріалів. Особливо важливим інтерактивний режим і стиль навчання стає, коли сама інтеракція перетворюється на предмет навчання і застосування в конкретних прагматичних контекстах [17, с. 210].

На інтерактивному занятті з іноземної мови викладач, як правило, застосовує різного роду *know-how* для створення інтерактивного режиму викладання. Наприклад, ми розробили дидактичну гру англійською мовою «Знайдіть близький до вас тип особистості», що припускає виявлення у невимушеній розмові (*small talk*) типу особистості згідно з заданими особливостями поведінки людей – ‘A Cool Fish’, ‘A Chatterbox’ тощо.

«Інтерактивний» студент. Хоча ми на разі маємо могутні засоби й методики зовнішньої мотивації студентів до навчання, інтерактивна модель все ж таки не є панацеєю щодо рішення проблеми внутрішньої мотивації людини до навчання. Відповідно, особистісний контекст освіти належить до іншої площини аналізу, який потребує додаткових зусиль педагога, а в першу чергу додаткових зусиль самого студента [7, 18].

У широкому розумінні педагогічне повідомлення не може вважатися інтерактивним, якщо воно нічого не змінює у досвіді реципієнта. Під досвідом розуміють визначаючий особистість потенціал як арсенал продуктивних накопичувань, що постійно змінюється, а не статичні елементи знань чи доступу до них. Іншими словами, інтерактивне навчання будується на готовності студента «змінюватися» задля досягнення однієї мети – самовдосконалення.

Інтерактивний підхід також є націленим на рішення завдань щодо подолання відчуження студента в аудиторії. Він не допускає його вилючення з

контексту навчального спілкування навіть за умови великої групи студентів різних рівнів підготовки. Залучення тут є визначальна вимога до організації педагогічного процесу. Тому слід вказати на диференціацію режимів залучення студентів до сумісної діяльності у навчальному процесі, яка склалася в англomовних країнах [17].

- engagement (позначає залучення студентів до певної діяльності чи заглиблення у рішення одного чи декількох завдань);
- entertainment (як правило, це створення умов для позитивного емоційного фону чи «емоційної розрядки студентів»);
- involvement (залучення, що є пов'язаним з актуалізацією в процесі діяльності певних особистісних змістів, самореалізацією у колективній праці і націленими на колективний результат).

Іншими словами, у першому випадку студент є зосередженим на самому завданні, у другому він є зануреним до атмосфери навчального процесу, в у третьому він є зосередженим на сумісній з викладачем та колективом діяльності задля досягнення якісних змін.

Вищою формою освіти і його поглибленим змістом є творчість як відкритість і здатність винаходити щось нове, а не тільки користуватися вже відомим. Якщо сумісна рефлексія на шляху пошуку істини витісняється авторитарною думкою викладача, то це дискредитує саму ідею інтерактивності і персоніфікації навчання [2, 3, 9].

Звичайно, навчання як співтворчість (англ. co-creation) вимагає більших витрат енергії порівняно до інших методик [18]. Воно вимагає від педагога відкритості, чуйності, винахідливості і терпіння. Стихійне конструювання нових реалій, знань і вмінь буде продуктивним лише за умови розвитку відповідного блоку рефлексивних компетентностей студента, а також за умови викладання в малих групах.

Висновки. Проведений авторами аналіз дозволяє зробити такі **висновки**:

- Сутність інтерактивного методу навчання полягає в інтенсивному колективному спілкуванні студентів зі зміною видів комунікативної діяльності, що сприяє покращенню їх комунікативної компетенції.
- Простір для творчості припускає інший стиль педагогічної комунікації не тільки і не стільки для викладача, але й в першу чергу для студента, оскільки в рамках інтерактивної моделі навчання саме він найповніше і найактивніше бере участь у синтезі нового для себе досвіду.
- Критичному осмисленню інноваційних процесів в цій сфері перешкоджає тенденція до невірного розуміння і тлумачення деяких термінів.

Перспективи подальшої роботи автори вбачають у поглибленому аналізі конкретних матеріалів для інтерактивного навчання студентів вищих навчальних закладів.

Література:

1. Богатырёв А.А., Красильникова Н.В., Тихомирова А.В. Пути формирования профессиональной коммуникативной компетентности в неязыковом вузе и иностранный язык. Языковой дискурс в социальной практике Сб. научных трудов Международной научно-практической конференции. 2020. С.6-14.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, 2015. 344 с.
3. Бондар В.І. Дидактика. Київ: Либідь. 2005, 264 с.
4. Вишневський О.Г. Діяльність учнів на уроці іноземної мови. Київ: Радянська школа, 1989. 224 с.
5. Гончаренко-Закревська Н.В. Формування комунікативної компетентності студентської молоді в освітньому середовищі. Молодь і ринок. 2017. № 8(151). С.98–102.
6. Гончарова В.Б., Аносова Ю.П. Метод проектної діяльності на заняттях іноземної мови за професійним спрямуванням у ВНЗ І-ІІ р.а. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. 2013. Вип.3-4. С. 136–143.
7. Гричановська Т.М., Шинкаренко О.Г. Творча співпраця викладача і студента як необхідна умова навчання. Шляхи вдосконалення поза аудиторної роботи студентів: матеріали VI Міжвузівської обласної методичної наради (м. Суми, 24-25 квітня 2012 року). Суми, 2012. С.55–57.
8. Дьяченко В.К. Новая дидактика. Москва: Народное образование. 2001. 496 с.
9. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва: просвещение, 1991. 222 с.
10. Кон А. Школа для детей, а не наоборот. Будущее без оценок и домашних заданий /Альфи Кон / Пер. Б. Шапиро. Москва: Ресурс, 2017. 520 с.
11. Корніяка О.М. Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі. Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110-й річниці від дня народження Г.С. Костюка. Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. Т.1. С. 140–145.
12. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. – Винница, Нова Книга, 2009. 272 с.
13. Кирикилици В.В. Форма взаємодії викладача і студента у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням. Проблеми освіти. 2019. Вип. 93. С. 33–49.
14. Мачинська Н.Г., Стельмах С.С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.
15. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. Київ: Альма матер, 2010. 456 с.
16. Тихомирова А.В., Богатырёв А.А. Интерактивное обучение иностранным языкам и его значимые импликации для учебного процесса. Языковой дискурс в социальной практике Сб. научных трудов Международной научно-практической конференции. 2018. С. 206–212.
17. Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. In: Grice, H.P. Studies in the way of words. Cambridge, MA, London : Harvard University press. P. 23-40.
18. Schmitt, N. (2010). An Introduction to Applied Linguistics (2nd ed.). London Higher Education. 342 p.

References:

1. Bogatyrev, A.A., Krasilnikova, N.V., Tikhomirova, A.V. (2020) Puti formirovaniya professionalnoy kommunikativnoy kompetentsii v neyazykovom vuze i inostrannyi yazyk [Ways of professional communicative competence formation in non-language university and the foreign language] .*Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Yazykovyi diskurs v sotsialnoy praktike."* - *Proceedings of International Scientific and Practical Conference "Language discourse in social practice"*, 6–14. [in Russian]
2. Bekh, I.D. (2015) *Vykhovannia osobystosti* [Upbringing of personality]. Chernivtsi: Bukred, Ukraine [in Ukrainian]

3. Bondar, V.I. (2005) *Dydactika [Didactics]*. Kyiv: Lybid, Ukraine [in Ukrainian]
4. Vyshnevskiy, O.G. (1989) *Diialnist uchniv na urotsi inozemnoyi movy [Students' activity at a foreign language lesson]*. Kyiv: Radianska Shkola, Ukraine [in Ukrainian]
5. Honcharenko-Zakrevska, N.V. (2017) *Formuvannia komunikativnoy kompetentsii studentskoi molodi v osvithnomu seredovyshech [Formation of communicative competence in youth in educational community]*. *Molod i rynek. – Youth and Market*, 8(151), 98–102. [in Ukrainian]
6. Goncharova V.B., Anosova Yu. P. (2013) *Metod proiektnoi dialnosti na zaniattiah inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam u vnz I-II r.a.[Method of project activity at foreign language for specific purposes lessons at colleges of I-II accreditation levels]* *Informatsiini telhnologii v osviti, nautsi ta vyrobnytstvi. - Information Technologies in Education, Science and Production*, 3-4, 136–143. [in Ukrainian]
7. Grychanovska, T.M., Shynkarenko, O.G. (2012). *Tvorcha spivpratsia vykladacha i studenta yak neobkhdna umova navchannia. Shliakhi vdoskonalennia posaadytornoi roboty studentasv [Creative co-operation of a teacher and a student as a necessary condition for studying. Ways of students' extra-curriculum activities improvement]*. *Shosta mizhvuzivtska oblasna metodychna narada u Sumy. - Proceedings of the Sixth Interuniversity regional methodical meeting in Sumy*, 55-57. [in Ukrainian]
8. Diachenko, V.K. (2001) *Novaya didaktika [New Didactics]*. Moscow: Narodnoye Obrazovaniye, Russia [in Russian]
9. Zymnyaya, I.A. (1991) *Psycholohiia obucheniya inostrannym yazykam v shkole [Psychology of foreign languages teaching at school]* Moscow: Prosveshcheniye, Russia [in Russian]
10. Cohn, Alfie (2017) *Shkola dlia detey, a ne naoborot. Buduscheie bez otsenok i domashnikh zadaniy [School for children, not vice versa. Future without grades and homework]/ (B.Shapiro, Trans). Moscow: Resurs [in Russian]*
11. Korniiaka O.M. (2010) *Rozvytok komunikativnoyi kompetentnosti osobystosti v suchasnomy sotsiokomunikativnomy prostori [Development of communicative competence of a personality in modern socio-communicative environment]*. *Drugi vseukrainskiy psicholohichnyi kongres, prysviachnyi 110 richnytsi H.S.Kostiuk. - Proceedings of the Second All-Ukrainian Psychological Congress dedicated to the 110th anniversary of H.S.Kostyuk*. Kyiv: "Informatsiyno-analirainskiy tychno ahenstvo", 1, 14-145 . [in Ukrainian]
12. Susov, I.P. (2009) *Lingvistychna pragmatyka [Linguistic pragmatics]* Vinnytsia: Nova Knyga [in Ukrainian]
13. Kyrykylitsia V.V. (2019) *Forma vzaiemodii vykladacha i studenta u protsesi vyvchennia inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam [Form of a teacher and a student interaction in the process of foreign language for specific purposes learning]*. *Problemy osvity. - Problems of Education*, 93, 33–49 [in Ukrainian]
14. Machynska, N.H., Stelmah, S.S. (2012) *Suchasni formy organizatsii navchalnoho protsesy u vyshchii shkoli [Current forms of organization of educational process at university]* Lviv: Lviv Public University of Internal Affairs, Ukraine [in Ukrainian]
15. Fitsula N.M. (2010) *Pedahohika vyschoyi shkoly [Pedagogy at universities]* Kyiv: Alma Mater, Ukraine [in Ukrainian]
16. Tikomirova A.V., Bogatyrev A.A. (2018) *Interaktivnoye obuchenije inostrannym yazykam i yego znachimye implikatsii dlia uchebnogo processa [Interactive teaching of foreign languages and its significant implications for learning process]*. *Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia "Yazykovyi diskurs v sotsialnoy praktike" [Proceedings of International Scientific and Practical Conference "Language discourse in social practice"*, 206–212. [in Russian]
17. Grice, H.P. (1975). *Logic and conversation. Studies in the way of words*. Cambridge, MA, London, England : Harvard University Press, 23-40. [in English]
18. Schmitt, N. (Ed.) (2010). *An Introduction to Applied Linguistics (2nd ed.)*. London: Higher Education [in English]